

/// Szekér Nóra

=== Kovács László története

Varga Ágota filmjéről

Megbélyegzetten – 1968

2008-ban Varga Ágota filmrendező telefonon felkereste régi ismerőse, az orosz-nyelvi általános iskolai osztálytárs, Kovács László, hogy segítséget kérjen lánya leadandó szakdolgozatához. *„Iskolás korunk óta nem hallottam róla, és persze kérdeztem, hogy alakult a sorsa. Megdöbbentem, mikor elmondta meghurcoltatását, majd amikor személyesen is találkoztunk, részletesen elmesélte, mi mindenben ment keresztül, és elhozta az Állambiztonsági Levéltárból kikért peranyagát is. Akkor tudtam, hogy Laci történetéből filmet szeretnék készíteni”*

– emlékezett vissza Varga Ágota a levéltár ez év szeptember 3-i filmklubján a Kovács László kálváriáját bemutató, *Megbélyegzetten* – 1968 című film vetítését követő beszélgetésen. A telefonhívás és a film elkészülte között 11 év telt el. *„Laci történetét nem tudtam elengedni, de tíz évi érési folyamat kellett, hogy ez a film úgy kerüljön a vászonra, ahogy elkészült”* – fogalmazott a rendezőnő.

A Balázs Béla-díjjal kitüntetett Varga Ágota 2008-ban már komoly dokumentumfilméletművet mondhatott magáénak. Az 1980-as években induló múltfeltá-

rás folytatójaként olyan alkotók nyomdokaiban járt, mint Ember Judit, Gulyás Gyula és Gulyás János, illetve Sára Sándor. A *Porrajmos – Cigány holokauszt*, amely a téma első átfogó mozgóképes feldolgozása, a háborús bűnös, Endre László fiával készült *Leszármazottak*, vagy a vak szülők látó kisfiának történetét feldolgozó *Szemünk fénye* című filmjeit magyar és nemzetközi díjakkal jutalmazták. Nem a tapasztalat hiányzott tehát ahhoz, hogy a Megbélyegzetten forgatása nem indult rögtön. Ahogy Varga Ágota fogalmazott: „*Laci még nem állt készen.*” A vele történekekről hosszú évtizedekig nem beszélt senkivel. „*Eltemette magában. És amikor leültünk, hogy elkezdjük az előinterjúzást, még olyannyira felkavarta, hogy végigsírta a beszélgetéseket.*”

A történet 1968 nyarán kezdődött. László 14 éves volt és egy rokon fiú Csehszlovákiából náluk töltötte a nyarat. „*Folyamatosan hallgatta a csehszlovák rádiót, és napi szinten hallottam, mi történik. Emil Zátopek, aki egy híres futója volt a cseheknek, ellenállásra szólította fel a népet. Ennek hangulatában éltem*” – emlékszik vissza László. Barátaival az események hatása alá kerültek, és elkezdtek „szervezkedni”. Levelet küldtek a Szabad Európa Rádióknak, hogy támogassa, akár fegyverekkel is szabadságmozgalmukat. A realitásoktól erősen elrugaskodott üzenet nem jutott túl az országhatáron, az állambiztonság kezébe került. A hatalom nem kamaszos gyermekcsínyként kezelte a történeket: bírósági eljárás indult, amely során László édesapja – aki egyébként párttag volt – szigorú büntetést kért saját fiára. Tíz hónap börtönbüntetésre ítélték, amelyből végül csak hetet töltött le Tökölön. A megrázó börtönméltények után a szabadulás sem hozott megkönnyebbülést a számára. Továbbtanulását ellehetetlenítették, megfigyelés, megaláztatás és a megbélyegzett emberek magányossága lett az osztályrésze.

Varga Ágota Kovács László személyes elbeszélését levéltári kutatásokkal egészítette ki. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) kikérte Kovács anyagait, és számos szereplőt, ügynököt, rendőrtisztet azonosított. Személyesen kereste fel őket, köztük László édesapját is, aki nemcsak súlyos büntetést kért a fiára, de amíg börtönben volt, egyszer sem látogatta meg, sőt évekkel később, amikor a buszon találkozott vele, elfordította a fejét. „*Nagyon sokan nem álltak szóba velem. Az akkori rendőrkapitány sem, pedig ő volt az irányítója az egész borzadálnak. De az a rendőrtiszt, aki jelen volt a Laciéknál tartott házkutatáson, nyitottnak mutatkozott a beszélgetésre*” – mesélte Varga Ágota. A rendőrtiszttel való kapcsolat fontos áttörést hozott. Nemcsak László ügyéről, de egész munkaköréről hajlandó volt a kamerák előtt mesélni. Így született Varga Ágota eddig legnagyobb visszhangot kiváltó és legtöbb elismerést hozó filmje, a *Tartótiszt* (2013). Az arcát is vállalva először tett az állambiztonság tisztje mélyre hatoló önvallomást magyar dokumentumfilmben. Alezredesi rangig jutva a rendszerváltozásig részt vett az ügynökök beszerzésében és koordinálásában, főként „az egyházi reakció” elleni harc területén. Egykori megfigyeltjeivel szembesítve tárta fel, hogyan zajlott az állambiztonsági munka a Kádár-korszak idején. A *Tartótiszt* nyomán Varga Ágota még két, az ÁBTL-ben fellelhető dokumentumokra épülő, a Kádár-kori állambiztonság működését bemutató filmet készített (*Az*

Operatív érték – besúgottak [2014] és a *Bokros jelentések* [2017]). Mindkettő a szocializmust túlélni igyekvő katolikus közösség (Regnum Marianum, illetve a Bulányi György köré szerveződő Bokor-közösség) vegzálását dolgozza fel.

E termékeny évek alatt a *Megbélyegzetten* koncepciója is érlelődött. Az egyik változatban a gyerekei kutatták volna fel édesapjuk múltját, de ezt nem sikerült megvalósítani. Végül a Magyar Média Mecenatúra pályázati kiírásának megfelelően dramatizált jelenetek köré íródott a forgatókönyv. Ez a megoldás azonban, ahogy Varga Ágota fogalmazott, alaposan megnehezítette a rendező dolgát. „*Abhoz, hogy a játékfilmes elemek »ne essenek le« a történetről, jó dramaturgiára van szükség, mert csak így válhat hitelessé. Ehhez Maruszkai Balázs forgatókönyvíró társamat hívtam segítségül. Együtt ötleteltünk, és ebben Laci is partner volt. Több órás hanginterjút készítettünk vele. A bírósági jegyzőkönyvekből, az állambiztonsági dokumentumokból és az interjúból Balázs írta meg a jeleneteket.*” A Vörösmarty Gimnázium dráma tagozatos diákjai játszották el László történetének gyerekszerepeit, és ők voltak a hallgatói annak a történelemórának is, ahol László meghívott vendégként mesélte el történetét. „*Ez a feladat nagy kihívás volt számomra. Korábban csak fikciós filmekben dolgoztam, ahol a karakterek megengedik a személyiség és a környezet újraalkotását. Ez azonban egy dokumentumfilm, még ha kreatív dokumentumfilm is, és itt sokkal jobban meg van fogva a forgatókönyvíró keze. Nemcsak azért, mert egy élő karakterről szól, hanem a László iránti tiszteletből is. Az ő élete, sorsa iránti tisztelet megköveteli, hogy ne fantáziáljunk, hanem azt vigyük végig, ami vele történt, ahogy ő azt megélte*” – foglalta össze Maruszkai Balázs a munka részleteit. Majd László személyiségét megidézve, hozzátette: „*Ő filmes értelemben is egy drámai figura. Abban, amit elmond és amit érez, van egy nagyon érdekes szubtextuális ellentmondás. Nagyon frapánsan, nagyon önreflexíven tudja a történetét elmondani az interjúban is, a történelemórán a gyerekeknek is, de azért ez benne nem egy lezárt folyamat. A zaklatottság elő-előtör belőle, forgatás közben is elsírta magát, amit be is vágunk. Ez benne még egy feldolgozatlan történet, és ez az ellentmondás őt egy drámai filmkarakterré teszi.*” Kovács László az egyik diák kérdésére, hogy ezt az „ügyet” magában lezárta-e, vagy sem, könnyeivel küzdve így válaszolt: „*Idejöttem, és elsírtam magam... Lezártam?*”

A *Megbélyegzetten* nem csak László története. Ki tudja, hányan élnek együtt mélyen magukba rejtett, hasonlóan fájó élményeikkel. A film annak érzékeltetésével, hogy a környezete mennyire magára hagyott egy tizennégy éves, üldözött gyermeket, egyúttal a Kádár-rendszer társadalom-lélektani állapotáról is kórképet állít ki. Tóth Klára filmesztéta Varga Ágota életművéről írja, hogy az a kibeszélés mágikus erejéről szól. A *Megbélyegzetten* című film ennek kézzelfogható példája. László történetén keresztül szemtanúi lehetünk egy „gyógyulási folyamatnak”, és ezzel összefüggésben annak, hogy hogyan kerülnek egymással párbeszédbe különböző generációk és szemben álló nézőpontok.

Kulcsszavak

=====

1968, Doku Filmklub, történeti emlékezet

= *The Story of László Kovács* =

A film by Ágota Varga

(Megbélyegzetten [Stigmatized] – 1968)

Film director Ágota Varga, a winner of the Béla Balázs Award, finished her latest film, *Megbélyegzetten* (Stigmatized) in 2019. The harassment of the Hungarian society by state security in the Kádár era is a returning topic in her films, including the highly acclaimed *Tartótiszt* (The Spymaster) of 2013, which is a self-confession of a former state security officer. *Megbélyegzetten* tells the story of László Kovács, who was arrested at the age of 14 in 1968, charged with an attempt to overthrow the order of the state, and sentenced to 10 months of imprisonment. The film club of the archives screened the film in September 2021, which was followed by a conversation with the director as well as the screenwriter Balázs Maruszkai. This article is a summary of the conversation.
